

neesvrouw. In dat boek, voornamelijk gebaseerd op die zo juist genoemde brieven, het dagboek en de preken van Wolter Smit, werd eveneens aandacht geschonken aan Smits collega en vriend Ernst de Vreede (1898-1956) en diens tweede echtgenote Leny (of Lena) de Vreede-Varekamp (1908-1984) die vanaf eind 1938 ook op Sumatra woonden en werkten. Beide hervormde predikanten en zendelingen stonden ook centraal in een bijdrage die Groenhart schreef voor de bundel 'Van kansel naar barak. Gevangen Nederlandse predikanten en de cultuur van herinnering' onder redactie van George Harinck en Gert van Klinken, die in 2011 werd uitgegeven als jaargang 19 van het *Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme na 1800* (zie p. 136-151 van die bundel). In de voorliggende publicatie wordt voortgeborduurd op de inhoud van die bundelbijdrage. Het betreft een met veel sympathie en inlevingsvermogen geschreven familieportret waarin alle aandacht uitgaat naar het gezin van Ernst de Vreede. De Vreede, klaarblijkelijk een nogal eigen-gereid man met een – aldus een collega – 'zeer imperatief karakter' (p. 95), vertrok in februari 1925 samen met zijn eerste vrouw Henny Bomers naar Nederlands-Indië om een van de toen ongeveer vijfenveertig predikantsplaatsen in de Archipel te bezetten. Door het Kerkbestuur van de PKNI, ook wel 'De Indische Kerk' genoemd, werd hij eerst als predikant op het eiland Ambon geplaatst. Daartoe vestigde hij zich in de stad Ambon in de pastorie, Paradijsstraat 14. Omdat Groenhart uitvoerig citeert uit de door haar geraadpleegde brieven van Ernst, Henny en anderen krijgt de lezer een goed inzicht in de door De Vreede op Ambon verrichte werkzaamheden. Na het overlijden van Henny op 30 oktober 1926, op dat moment in verwachting van haar eerste kind, werkte Ernst vanaf mei 1927 enige tijd in Koepang, de hoofdstad van het eiland Timor. Vervolgens verhuisde hij naar Celebes om predikant te worden in een dorp in de buurt van Menado in de regio Minahassa. Daar leerde hij zijn latere, tweede echtgenote kennen. In de voorzomer van 1935 werd hij tot predikant benoemd van de Willemskerk, de hoofdkerk van de PKNI in Batavia op Java. Na een verlof in Nederland vanaf januari 1938 kreeg Ernst een aanstelling in Medan, de kosmopolitische hoofdplaats van Sumatra's Oostkust en centrum van de rubberplantages van de Deli Maatschappij. Daar werd het gezin dat inmid-

dels twee kinderen telde: Erik (1935) en Henny (1936) uitgebreid met een derde kind: Matthijs (1939). Wij zijn dan al ruim over de helft van het boek. Nu wordt ook pas duidelijk waarom dit familieverhaal deze niet heel de inhoud dekkende titel draagt. Mangalaan 27 was het adres van de pastorie van de protestantse kerk van Medan. Het gezin De Vreede woonde er vanaf eind 1938. 'Dramatisch' wordt het levensverhaal van dit gezin (zie de ondertitel) pas na de bezetting van Sumatra door de Japanners in maart 1942. Enkele weken later, op 11 april 1942, kregen alle Europeanen in Medan opdracht zich te melden voor internering. Twee dagen later begon een onzekere en naar spoedig zou blijken ook ellendige tijd voor Ernst, Leny en de kinderen. Tot hun vrijlating op 21 oktober 1945 hebben zij, gescheiden van elkaar, in verschillende kampen en zelfs gevangenissen moeten zien te overleven. Vervolgens duurde het nog ruim vijf maanden, voordat repatriëring naar Nederland volgde. In een Epiloog (p. 234-245) wordt niet alleen, zij het summier ingegaan op de belevenissen van de verschillende gezinsleden nadien, maar ook op de totstandkoming van dit boek.

Groenhart heeft bij het schrijven van *Mangalaan 27* onder meer gebruik kunnen maken van 'een dossier' dat dochter Henny die zich sinds jaar en dag Mischa noemt al eerder over haar ouders had samengesteld. Zij heeft vanaf juli 2010 ook een aantal gesprekken met Mischa de Vreede gevoerd. Verder vormen enkele van Mischa's boeken een belangrijke bron. Zo wordt meermalen geciteerd uit *Waar ik mee leef* uit 1995 (zie bijv. p. 174 e.v.). In dit herinneringsboek heeft Mischa ook haar eerder verschenen *Kind in kamp* opgenomen. Voorts heeft Groenhart alle plaatsen in Indonesië bezocht waar Ernst heeft gewerkt. Daar opgedane inzichten heeft zij ook verwerkt. Spijtig genoeg bevat het boek geen notenapparaat. Uit de (beperkte) bibliografie (waarin het proefschrift *De Japanse interneringskampen voor burgers gedurende de Tweede Wereldoorlog* van D. van Velden node wordt gemist) en de – schaarse – verwijzingen in de tekst kan de lezer maar moeilijk afleiden welke bronnen de auteur precies voor welke episodes heeft gebruikt. Waardevol zijn de soms integraal opgenomen brieven van Ernst, Henny en Lenie. Tekenend voor de interkerkelijke verhoudingen toentertijd, maar toch ook enigszins merkwaardig is dat in deze brieven (klaarblijkelijk) met geen